

DOI: 10.33994/kndise.2024.69.13
УДК 343.98

Олена Валеріївна Усенко

Кандидатка юридичних наук, завідувачка Чернігівського відділення
Київського науково-дослідного інституту судових експертиз
Міністерства юстиції України
ORCID: 0000-0003-0534-5422, e-mail: chernihiv@kndise.gov.ua

Призначення експертиз у справах за наслідками збройної агресії російської федерації проти України

Стаття присвячена дослідженню питання призначення експертиз у справах за наслідками збройної агресії російської федерації проти України. Виявлено та ідентифіковано головні проблеми законодавчої бази, що стосуються призначення судових експертиз в умовах воєнного часу. Досліджено особливості поставлення судами питань у межах судового процесу та сукупності умов для призначення експертизи.

Ключові слова: судові дослідження; судові експертизи; експерт; висновок експерта; спеціаліст; судово-експертна діяльність; методи; методика.

Постановка проблеми. Порушена проблематика є дуже важливою і своєчасною, адже за оцінками Мінекономіки і *KSE Institute*, загальні втрати економіки України внаслідок війни з урахуванням як прямих, так і непрямих втрат (падіння ВВП, припинення інвестицій, відтік робочої сили, додаткові витрати на оборону та соціальну підтримку тощо) становлять від \$543 млрд до \$600 млрд (дані станом на 24 березня 2022 року).

Негативні наслідки збройної агресії російської федерації проти України, тимчасова окупація, повсюдні прояви насильства та порушення прав людини на тимчасово окупованій території України призвели до втрати житла і майна, неможливості проживання на тимчасово окупованій російською федерацією території.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання теорії та практики використання спеціальних знань у судочинстві, призначення та проведення судової експертизи в цивільному та кримінальному процесі досліджувалися багатьма відомими вітчизняними вченими, фахівцями в галузі криміналістики, експертології та кримінального й цивільного процесу. Багато проблемних питань розкриті в ґрунтовних працях Л. Ю. Ароцкера, Т. В. Варфоломеєвої, В. Г. Гончаренка, А. В. Дулова, А. В. Іщенко, Н. І. Клименко, В. П. Колмакова, В. К. Лисиченка, М. М. Михеєнка, М. Я. Сегая, З. М. Соколовського та ін.

Мета дослідження. Метою даного дослідження є пізнання закономірностей об'єктивної дійсності, пов'язаних із використанням спеціальних знань і призначенням судової експертизи щодо визначення збитків, спричинених збройною агресією російської федерації та використанням її результатів у судочинстві.

Для досягнення зазначеної мети були поставлені й розв'язані в ході дослідження такі конкретні завдання:

- здійснити аналіз сучасних наукових розробок з проблем призначення і проведення судової експертизи;
- теоретично обґрунтувати сучасний підхід до призначення судових експертиз щодо визначення збитків, спричинених збройною агресією російської федерації.

Викладення основного матеріалу. Житлова проблема для громадян України сягнула небувалих досі масштабів. Відновлення потребують міста та села. Сотні тисяч українців вже ніколи не будуть мати змоги повернутися до тих осель, які вони покинули через війну, адже значна частина будівель не підлягає відновленню. За даними Міністерства розвитку громад та територій України, з початку повномасштабної збройної агресії ворог зруйнував понад 116 тис. індивідуальних будинків і понад 14 тис. багатоквартирних будинків, у яких мешкали близько 3,5 млн людей.

До того ж 30 березня 2022 року в «Дії» запрацював сервіс для подання інформації про зруйноване майно, до якого вже було подано 335 тисяч заявок за зруйноване або пошкоджене житло, що стосується більше ніж 23 млн кв. м житла.

У зв'язку з наведеним, у судовій практиці є актуальним питання щодо визначення суми матеріального збитку за заподіяну агресором шкоду.

За методологією *Rapid Damage and Needs Assessments (RDNA2)* Світового банку, пошкодження (*damage*) — це прямі втрати від знищення чи ушкодження фізичних активів та інфраструктури, що виражені в грошовій формі, на основі вартості заміни чи ремонту втрачених активів за цінами, діючими до початку війни. Потреби (*needs*) — це вартість відновлення довоєнної нормальності через проведення таких робіт як ремонт, відбудова й реалізація зусиль щодо модернізації, підвищення енергоефективності, з урахуванням інфляції, підвищення страхових премій тощо. Потреби обраховуються за поточними ринковими цінами на момент проведення оцінки.

Згідно зі ст.ст. 15, 16 ЦК України, кожна особа має право на захист свого цивільного права у разі його порушення, невизнання або оспорювання. Кожна особа має право звернутися до суду за захистом свого особистого немайнового або майнового права та інтересу [1].

Відповідно до ст. 22 ЦК України, особа, якій завдано збитки у результаті порушення її цивільного права, має право на відшкодування. Збитками є: втрати, яких особа зазнала у зв'язку зі знищенням або пошкодженням речі, а також витрати, які особа зробила або мусить зробити

для відновлення свого порушеного права (реальні збитки); доходи, які особа могла б реально одержати за звичайних обставин, якби її право не було порушене (упущена вигода). Збитки відшкодовуються у повному обсязі, якщо договором або законом не передбачено відшкодування у меншому або більшому розмірі. Якщо особа, яка порушила право, одержала у зв'язку з цим доходи, то розмір упущеної вигоди, що має відшкодовуватися особі, право якої порушено, не може бути меншим від доходів, одержаних особою, яка порушила право. На вимогу особи, якій завдано шкоди, та відповідно до обставин справи майнова шкода може бути відшкодована і в інший спосіб, зокрема, шкода, завдана майну, може відшкодовуватися в натурі (передання речі того ж роду та тієї ж якості, поладження пошкодженої речі тощо), якщо інше не встановлено законом [1].

Згідно ст. 1166 ЦК України, майнова шкода, завдана неправомірними рішеннями, діями чи бездіяльністю особистим немайновим правом фізичної або юридичної особи, а також шкода, завдана майну фізичної або юридичної особи, відшкодовується в повному обсязі особою, яка її завдала [1].

Відповідно до ч. 8 ст. 86 та ч. 3 ст. 89 Кодексу цивільного захисту України, Кабінет Міністрів України видав Постанову від 18 грудня 2013 р. № 947 «Про затвердження Порядку надання та визначення розміру грошової допомоги постраждалим від надзвичайних ситуацій та розміру грошової компенсації постраждалим, житлові будинки (квартири) яких зруйновано внаслідок надзвичайної ситуації воєнного характеру, спричиненої збройною агресією Російської Федерації» [2].

Постановою Кабінетів Міністрів України за № 326 затверджено Порядок визначення шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії РФ. Відповідно до цієї постанови, відшкодуванню підлягатимуть не лише прямі збитки підприємств, а й упущена вигода [3].

За нею визначення розміру шкоди та обсягу соціальних виплат, які забезпечуються відповідно до законодавства, у грошовій формі здійснюється згідно з методикою, затвердженою наказом Міністерства соціальної політики, за погодженням з Міністерством реінтеграції.

У даному випадку ми розглядаємо саме відшкодування матеріальної та моральної шкоди, завданої фізичним та юридичним особам, внаслідок збройної агресії російської федерації проти України; місцем завдання шкоди є територія суверенної держави Україна; передбачається, що шкода завдана агентами російської федерації, які порушили принципи та цілі, закріплені у Статуті ООН, щодо заборони військової агресії, вчиненої стосовно іншої держави — України; вчинення актів збройної агресії іноземною державою не є реалізацією її суверенних прав, а свідчить про порушення зобов'язання поважати суверенітет та територіальну цілісність іншої держави — України, що закріплено у Статуті ООН; національне законодавство України виходить із того, що за загальним правилом шкода, завдана в Україні фізичній або юридичній особі в результаті протиправних дій будь-якої іншої особи (суб'єкта),

може бути відшкодована за рішенням суду України (за принципом генерального делікту).

На сьогодні профільними державними установами та центральними органами виконавчої влади розробляються методики визначення упущеної вигоди як складової збитків. При цьому йде глибоке вивчення та застосування міжнародних стандартів оцінки, зважаючи на те, що збитки повинні бути доведеними навіть під час розгляду заяв про відшкодування на рівні міжнародних інституцій.

До розробки та прийняття таких методик необхідно повсюдно здійснювати експертні дослідження, які на сьогодні є в арсеналі: будівельно-технічної, будівельно-оціночної, земельно-оціночної, товарознавчої та економічної експертизи, для отримання висновків експертів як щодо обсягів пошкодження та знищення майна, так і щодо вартості відновлення майна, а також для обчислення розміру упущеної вигоди. Для оцінки розміру збитків доцільно використовувати міжнародні стандарти оцінки.

Наразі єдиним механізмом для постраждалих громадян та організацій усіх форм власності є замовлення експертизи в спеціальних інститутах Міністерства юстиції України, зокрема у КНДІСЕ.

Згідно із ч. 1 ст. 103 ЦПК України суд призначає експертизу у справі за сукупності таких умов:

- 1) для з'ясування обставин, що мають значення для справи, необхідні спеціальні знання у сфері іншій, ніж право, без яких встановити відповідні обставини неможливо;
- 2) сторонами (стороною) не надані відповідні висновки експертів із цих самих питань або висновки експертів викликають сумніви щодо їх правильності.

Отже, справи зазначеної категорії, направлені на вирішення наступних питань:

- 1) про відшкодування державою Україна завданої терористичним актом майнової шкоди (у розмірі реальної вартості майна) через пошкодження об'єкта комерційної нерухомості на підконтрольній Україні території [4];
- 2) про відшкодування майнової шкоди, завданої підприємству внаслідок викрадення належного товариству обладнання на підконтрольній Україні території, де проводилась АТО [5];
- 3) про відшкодування державою Україна моральної шкоди, завданої через смерть громадянина України, що настала внаслідок терористичного акту на тимчасово окупованій території України, де проводилась АТО [3].

Висновки. Передбачається, що після закінчення судового розгляду суд може ухвалити рішення про виплату постраждалим особам такого відшкодування шкоди та сплату компенсацій через спеціальний Трастовий фонд для потерпілих.

Фактично на сьогодні ми маємо чітко розроблений державою на рівні законодавства лише перший етап отримання компенсацій за пошкоджене/зруйноване майно — етап збору доказів, документів та іншої інформації, що у подальшому стане основою для отримання виплат або іншого відшкодування.

Перелік посилань

References

1. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/435-15> (дата звернення: 27.11.2023).
Civil code of Ukraine from 16.01.2003 № 435-IV. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/435-15> (access date: 27.11.2023) [in Ukrainian].
2. Про затвердження Порядку надання та визначення розміру грошової допомоги постраждалим від надзвичайних ситуацій та розміру грошової компенсації постражданим, житлові будинки (квартири) яких зруйновано внаслідок надзвичайної ситуації воєнного характеру, спричиненої збройною агресією Російської Федерації : Постанова Кабінету Міністрів України від 18.12.2013 № 947. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/947-2013>(дата звернення: 27.11.2023).
About claim of Order of grant and determining size of manual injured from emergencies and size of dollar adjustment injured, the dwelling-houses (apartments) of that are destroyed as a result of the emergency of military character, caused by the armed aggression of Russian Federation: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine from 18.12.2013 № 947. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/947-2013> (access date: 27.11.2023) [in Ukrainian].
3. Про затвердження Порядку визначення шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії Російської Федерації : Постанова Кабінету Міністрів України від 20.03.2022 № 326. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/326-2022>(дата звернення: 27.11.2023).
About claim of Order of decision of harm and losses, inflicted to Ukraine as a result of the armed aggression of Russian Federation : Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine from 20.03.2022 № 326 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/326-2022> (access date: 27.11.2023) [in Ukrainian].
4. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/66131877> (дата звернення: 27.11.2023).
Single state register of court decisions. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/66131877> (access date: 27.11.2023) [in Ukrainian].
5. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/92270718> (дата звернення: 27.11.2023).
Single state register of court decisions. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/92270718> (access date: 27.11.2023) [in Ukrainian].
6. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104728593> (дата звернення: 27.11.2023).
Single state register of court decisions. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104728593> (access date: 27.11.2023) [in Ukrainian].

**Appointment of expert examinations in cases following
the armed aggression of the Russian Federation against Ukraine**
O. Usenko

The article is sanctified to research of question of setting of expert researches after businesses for to the consequences of the armed aggression of the Russian Federation against Ukraine. The main problems of legislative base that touches setting of judicial examinations in the conditions of war-time are educed and identified. The features of imputing of questions courts are investigational within the framework of trial and totality of terms for setting of examination. For today profile public institutions and central executive bodies are develop methodologies of decision of loss of profit as a constituent of losses. Thus deep the international standards of estimation are studied; having regard to that losses must be well-proven even during consideration of statements about a compensation at the level of international institutes. Before development and acceptance of such methodologies it is necessary everywhere to carry out expert researches, such that for today are in an arsenal: building evaluation, landed evaluation, earth-evaluation, commodity expert and economic examination, for the receipt of conclusions of experts both in relation to the volumes of damage and elimination of property and in relation to the cost of proceeding in property, and also for the calculation of size of loss of profit. For the estimation of size of losses it is expedient to use the international standards of estimation. Actually for today we have clearly worked out the state at the level of legislation only the first stage of receipt of indemnifications for the damaged / destroyed property is the stage of assembly of proofs, documents and other information that in further will become basis for the receipt of payments or other compensation.

Keywords: judicial researches; judicial examinations; expert; conclusion of expert; specialist; judicial expert activity; methods; methodology.

⇒ Усенко, О. В. (2024). Призначення експертиз у справах за наслідками збройної агресії російської федерації проти України. *Криміналістика і судова експертиза*. Вип. 69. С. 147—152. DOI: 10.33994/kndise.2024.69.13.